

УДК 340.1

Христина Дідух
Львівський національний
університет ветеринарної медицини
та біотехнологій ім. С. З. Гжицького,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права,
mashtalir09@gmail.com

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ "ПРАВ ЛЮДИНИ"

<http://doi.org/10.23939/law2021.31.040>

© Дідух Х., 2021

Визначено два основні підходи щодо з'ясування сутності дефініції прав, а саме: права людини окреслюються і як поняття, і як певна система принципів, що забезпечують, гарантують умови можливості людського буття, норм й традицій, і як мірило свободи та визначальна компонента правового статусу особи; права людини тлумачаться і як основи конституційного ладу, і як базис громадянського суспільства та основа сучасної цивілізації. Враховуючи такі підходи, визначено, що права людини тісно пов'язані зі свободою індивіда та є його основою, це поняття, яке відображає цінність і гідність людини й водночас її вимоги мати певні можливості (суб'єктивні права), що дають змогу зробити життя цієї людини справді гідним. Також права людини визначають вертикальні відносини між людиною та державою і є знаряддям обмеження влади. Визначення цих прав у правовому акті забезпечує значно надійніші гарантії їх реалізації.

Висновується, що права людини – це загальна та рівна для усіх норма (міра) можливої поведінки (свободи), доконечна для задоволення основних, необхідних потреб існування, розвитку та самореалізації індивідуума, яка у конкретно-історичних умовах відображається у взаємному визнанні свободи суб'єктами правової комунікації (з іншими особами, державою та суспільством) і не залежить від її офіційного декларування державою (права людини визначаються міжнародними актами), хоча, звісно, потребує державного визнання та гарантування. Враховуючи різні особливості, якими охоплено всі категорії прав, зокрема екологічні, соціально-економічні, запропоноване розуміння поняття прав людини, звісно, не є універсальним, втім, на нашу думку, воно розкриває смисли та призначення прав людини.

Ключові слова: права людини і громадянина; особисті права людини; класифікація прав людини; свобода людини; гідність людини; правова цінність; держава; громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Права людини і громадянина визнаються як універсальна форма взаємовідносин між людиною, соціумом та сучасною державою. Власне, за допомогою прав людини окреслюються межі її соціальних можливостей, визначається соціально-правовий та інституціональний механізм їх реалізації.

Загальновизнано, що права людини (політичні, економічні, соціальні, культурні, громадянські та інші) не є певним подарунком держави, влади, політичної партії чи іншої соціальної групи, вони є невід'ємною властивістю кожного індивідуума, що належить йому від народження, незалежно від

кольору шкіри, раси, статті, мови, політичних, релігійних та інших переконань. Права людини є природними, якими однаково, рівно володіють всі люди від народження. Вважається, що права й свободи людини і громадянина є основою самого суспільства, індикатором соціально-правової держави, її конституційного ладу, базисом цивілізації, компонентом соціокультурної цивілізаційної системи, що визначає стиль цивілізації. Права людини становлять основу конституцій кожної демократичної держави, визначають ставлення останньої до людини. Вони підкреслюють, що держава пов'язана правами й походить від людини, а її соціальне призначення та цінність залежать від того, якою мірою вона забезпечує потреби людей, гарантує права й свободи громадян. Юридична сутність прав людини виявляється у закріпленні норм у міжнародно-правових актах і конституціях держав, а також у різних кодифікованих актах

Аналіз дослідження проблеми. Права людини стали об'єктом дослідження багатьох і вітчизняних, і зарубіжних вчених. Методологічною основою для підготовки статті слугували праці таких вчених і А. Барихіна, Е. Бремса, А. Василєва, Т. Гарасиміва, Л. Глухаревої, О. Грищук, Р. Джефрі, Дж. Доннеллі, С. Максимова, А. Полякова, П. Рабіновича, І. Сабо, В. Селіванова, П. Чечота та інших. Попри те, що особисті права людини досліджували багато вчених, у науковій літературі існують різні підходи до їх визначення, що спонукає до комплексного їх аналізу та систематизування.

Мета статті – окреслити теоретико-правові аспекти сучасного розуміння прав людини і громадянина.

Виклад основного матеріалу. Визначення змісту дефініції прав людини не є новою проблемою, вона постійно осмислюється та удосконалюється, втім завжди залишається актуальною та доволі складною. Насамперед це пов'язано із багатоаспектністю її використання у повсякденному житті, інтерпретацією та маніпуляцією у суспільно-політичних процесах, тлумаченням у законодавстві, поліваріантним розумінням у наукових дослідженнях, де вона набуває різних змістових значень. Із цього приводу угорський вчений Імре Сабо зауважує, “проблема прав людини є зовсім не новою, і якщо не маємо потреби у пошуках витоків цих прав переноситися у глибину століть, період первісного суспільства, коли першооснова прав людини – рівність перед законом – була невідома, то в будь-якому випадку ми віднайдемо ці витoki в епоху Французької революції (кінець XVIII ст.). Зокрема, джерелом їх виступає Декларація прав людини й громадянина, що була ухвалена в 1879 році на Установчих зборах Франції” [1, с. 12].

Справді, метою буржуазних революцій ставала ліквідація феодального способу виробництва та формування й утвердження нових суспільних відносин. Вагоме значення ці революції надавали саме принципу рівності, тобто всіх громадян незалежно від їхнього майнового чи службового стану проголошували рівними перед законом. За цих умов права людини ставили на перше місце. В історичному контексті вважається, що першою генерацією прав людини були політичні й громадянські права та свободи. Їх офіційне визнання і нормативне закріплення було звершено на хвилі Французької та Американської революцій, і ці права, по суті, стали осердям всієї системи прав людини. Окремі “украплення” деяких соціальних й економічних прав до конституційно-правових актів цього історичного періоду (їх часткове визнання) свідчать про те, що у тодішніх суспільствах не були відповідно сформовані відносини між носіями та адресатами цих прав – діяти чи ж утримуватися від дій один щодо одного, та належного ставлення кожного до певних благ, що забезпечують його добробут. У цьому аспекті обґрунтованим вважаємо твердження В. Селіванова, що “рух юридичних (і не лише) дефініцій завжди базується на діалектиці руху реальних політико-правових й державно-владних явищ. Йдеться про те, що не явище повинно слідувати за поняттям, а будь-яка дефініція за відповідним явищем” [2, с. 7].

Звідси зрозуміло, коли обриси класичної наукової картини прав людини набули чіткого розуміння та нормативного формулювання. Натомість відносини з благами як такі, що утворюють заса-

ди (причину, основу на реальності) необхідності вчинення певних діянь у сфері забезпечення добробуту людини, ще не набули того значення, щоб стати основою обов'язку інших осіб, владних інституцій діяти чи утримуватися від певних дій. Відтак, нормативне закріплення прав другого покоління потребувало часу, настання якого наближала боротьба з економічною нерівністю за матеріальне благополуччя соціуму. Її ідеологічним базисом стали різні утопічні теорії, соціалістичні вчення, неоліберальні концепції тощо.

Лише наприкінці XIX – на початку XX ст. була усвідомлена необхідність нормативного закріплення прав цієї категорії. Причиною цього стали доволі несприятливі умови розвитку в суспільстві, спричинені різкою поляризацією буржуазного суспільства і боротьбою трудящих за поліпшення власного економічного та культурного становища.

Знаний теоретик прав людини О. Лукашева у своєму навчальному посібнику “Загальна теорія прав людини” слушно зазначає, що “друге покоління прав людини було сформовано у процесі боротьби народів за поліпшення власного економічного становища, підвищення культурного статусу (тобто позитивні права). Наприкінці XIX – на початку XX ст. новий лібералізм, оцінивши несприятливу ситуацію, зумовлену різкою поляризацією буржуазного суспільства, ідеологізував ідею соціального реформування суспільства, що мало зменшити протиборство між бідними й багатими в суспільстві” [3, с. 21].

Покликаючись на приклад соціально-економічної політики Німеччини останньої чверті XIX ст. (соціальна політика, основана в 1881 р. на Маніфесті германського кайзера, впроваджувала єдину систему соціального забезпечення у формі соціального страхування), а також на конституційні засади правового статусу особи, закріплені у Веймарській Конституції (1919 р.), вчена стверджує, що цими кроками було створено підвалини для прав другого покоління – соціально-економічних, що пізніше набули широкого визнання та закріплення як у соціалістичних конституціях, так і у міжнародних документах [3, с. 21].

На сьогодні, окрім узвичаєної дефініції “права людини” у міжнародних документах, що стосується прав людини, у національному українському законодавстві та у правничих наукових розвідках використовують такі поняття, як: “основоположні права людини”, “основні (фундаментальні) права людини”, “конституційні права і свободи”, “суб’єктивні права”, активні та пасивні права, позитивні і негативні права тощо.

Філософи права також виокремлюють “спеціальні” й “загальні” права. Останні є загальними, приміром, право на життя чи свободу слова, перші – стосуються відносин тільки в окремих випадках, серед них права чоловіка та жінки, які перебувають у шлюбі, права людей похилого віку тощо.

Близькі до прав людини прилеглі (суміжні) категорії, такі як “права особи” та “права громадянина”. Водночас, визначення змісту прав людини як консеквентної операції над поняттями у юриспруденції полягає у тому, щоб означити їхню сутність, акцентуючи на основних, істотних ознаках досліджуваного предмета, що відрізняють його від інших суспільних явищ і виокремлюють із низки правових.

До того ж у науці, насамперед правовій та політичній, як стверджують сучасні німецькі вчені Г. Ломанн й Ш. Госепат, дотепер не існує точної та загальноприйнятої дефініції цього поняття. Довкола правильного розуміння дефініції прав людини постійно ведеться жвава міжнародна дискусія; представники різних держав у інтернаціональних органах обстоюють те чи інше їх тлумачення. Намагання часто надто прозорими спробами зробити певну концепцію прав людини інструментом окремих політичних інтересів свідчить про доволі непевне загальноприйняте розуміння прав людини. Як зазначають Г. Ломанн й Ш. Госепат, досвідчені спеціалісти у сфері прав людини, “нічого дивного немає в тому, що навіть серед професіоналів теоретиків і практиків відсутня згода щодо розуміння права людини” [6, с. 16].

Істотні відмінності у царині прав людини простежуються, коли і де виникає потреба у захисті самої ж ідеї прав людини або коли пропонується досконаліша інтерпретація прав людини у співвідношенні моралі й етики та їх відносин із правом. Наслідком цього стає формування відмінних по-

глядів щодо значення, обсягу та обґрунтованості прав людини. Наголошуючи на такому стані речей, Г. Ломанн і Ш. Госепат зазначають, що “філософія, на жаль, не може самостійно осилити проблему прав людини. Яким би не було філософське осмислення прав людини, останні є правами, визначеними міжнародними угодами та визнаними конкретними державами (основні права, міжнародні права, суб’єктивні права). З огляду на це вони є надважливою темою теорії демократії, теорії права й теорії міжнародної політики. Універсальність розуміння прав людини зумовлює те, що будь-яке їх філософське осмислення наражається на різноманітні проблеми культурних відмінностей та потребує гармонійної співпраці з належними фаховими науками різних культур” [4, с. 17].

У цьому контексті бельгійська правозахисниця Е. Бремс розмірковує, “якщо ідея, така як “права людини”, повинна бути значущою у цілому світі, то вона зобов’язана враховувати неоднорідність людей у ньому”, має містити певну міру коректності та врахувати особливості, специфічність, бути націленою не на абстрактних, а на реальних людей [5, с. 167].

Аналогічною є позиція знаменитого американського фахівця в галузі прав людини Дж. Донеллі, що культурна варіативність людської сутності не тільки допускає, а, втім, і потребує істотного коригування щодо варіативності прав людини, залежно від певної культури. Автор застерігає: якщо всі права ґрунтуються лише на культурно обумовлених соціальних правилах (як твердить радикальний культурний релятивізм), то ніхто не має жодних прав тільки тому, що є людською особою. Оскільки культура може впливати й впливає на наявність й вираження багатьох аспектів людської сутності, не потрібно опротестовувати існування соціальної площини людської сутності, що проявляється як діапазон можливостей у певних межах. Допускаючи можливість існування універсальних моральних цінностей чи правил, вчений переконаний, що “права людини у виразному та очевидному розумінні (невідчужуване право, яке нарівні належить всім, та на якому базуються найвагоміші претензії, що можуть бути висунуті проти суспільства й держави), є тільки одним із механізмів захисту людської гідності, яка у будь-якому випадку є поняттям, що значною мірою визначається культурою” [6, с. 133].

Справді, віднайти оптимальну середину в такій термінологічній конструкції, як права людини, розуміючи, що людська сутність є природним (“натуральним”) й водночас соціальним продуктом, творивом певної культури, в якому сконцентровані моральні, правові, політичні, психобіологічні, особисті та інші можливості конкретного індивідуума у певному суспільстві, є надзвичайно складним завданням. Тому не дивно, що через півстоліття після ухвалення Загальної декларації прав людини Об’єднані Нації зазнали чи не одного із найсерйозніших випробувань на міцність й придатність Міжнародної хартії унаслідок особливої “атаки” на права людини, яку здійснили у 1993 р. делегації окремих азійських країн на Всесвітній конференції ООН у Відні. Сінгапур, Китай, Індонезія, Малайзія прибули на конференцію із погодженим планом дій та власною декларацією, яка мала перенацілити розвиток “універсальних” прав людини в напрямі їх пристосовування (адаптації) до “вагомості національних й регіональних особливостей та різноманітних історичних, релігійних і культурних обставин” [7, с. 96]. Зазначалося, що “закріплені права людини у Загальній декларації прав людини є дітищем західного лібералізму, що доволі мало може щось запропонувати країнам, цінності яких укорінені у племінній мудрості чи в общинних традиціях, країнам вразливим і бідним” [7, с. 98]. Тобто під сумнів було поставлено саму ідею універсальності прав, їх “природність” чи більшу важливість, аніж прав, що сформувалися в інших культурах.

Різні дефініції “прав людини” запропоновано у словниково-довідковій літературі, в якій вони набирають форми від простих до розгорнутих: “певні можливості людини, доконечні для існування й розвитку її в конкретно-історичних умовах”; “вони характеризують правовий статус людини відносно держави, її можливості й домагання у політичній, соціальній, економічній та культурній сферах”. Саме поняття з’явилося в епоху буржуазних революцій. “Юридична енциклопедія” розкриває права людини як “конститутивні засади правового статусу особи, вони належать людині від народження, а відтак є природними й невідчужуваними. Права людини є доконечною складовою громадянського суспільства й правової держави” [8, с. 710].

У Великій юридичній енциклопедії зазначено, що права людини є “сукупністю правил, які визначають правовий статус громадянина; невід’ємною належністю людини із моменту народження, визначальне поняття природного та будь-якого права загалом: права, характерні для самої природі людини, без котрих вона не зможе існувати як повноцінна людська істота. В загальному вигляді вони є комплексом прав й свобод, конститутивних для характеристики правового статусу особи; права людини є неподільними й становлять єдиний комплекс. Основою прав людини є соціально-економічні права. Права є забезпечувана й охоронювана державою природна можливість щось здійснювати, робити, мати гідні умови для життя, бути убезпеченим від насильства тощо” [9, с. 628].

Британська енциклопедія визначає, що права людини є тими правами, що належать індивіду-умові внаслідок того, що він є людиною. Права співвідносяться із широким континуумом цінностей, що за сутністю є універсальними й в певних смислах рівно притаманні усім людським істотам [10].

У міжнародних документах й договорах, які ґрунтуються на принципах Загальної декларації прав людини (1948 р.) та загалом стосуються прав людини, зазначено, що права людини “виходять із характерної для людської особи гідності”. Тим самим обґрунтовується ідея універсальності прав людини, присутності їхніх смислів у всіх культурах народів світу, акцентується на непорушності, неподільності та взаємозалежності усієї системи прав людини.

Забезпечення й утвердження прав й свобод громадян зараховано до об’єктів національної безпеки України. Закон України “Про основи національної безпеки й оборони України” у ст. 3 визнає людину й громадянина як об’єкт національної безпеки, а також “їх конституційні права і свободи” [11]. Національна стратегія у сфері прав людини (від 25 серпня 2015 р.), затверджена Указом Президента України (№ 501/2015), наголошує, що права й свободи людини та їхнє забезпечення, разом із реформуванням державного управління, подоланням економічної кризи тощо, є надтерміновими завданнями у сфері національної безпеки та основним обов’язком, що повинен визначати сутність і спрямованість діяльності України в усіх її зусиллях. Хоч означені документи й не містять самої дефініції прав людини, втім апелюють до її засадничих ідей, вказуючи, що “стратегія націлена на об’єднання суспільства навколо розуміння цінності прав й свобод людини, що на основі принципу рівності повинні бути захищені без жодної дискримінації” [12].

Висновуючи, зауважимо, що права людини аналізуються: як конститутивна ідея (феномен), що відображає людську гідність, притаманну кожній людині, вона існує на універсальному ватерпасі поза межами законодавства й розглядається як моральне та соціальне право, а також як суб’єктивне право, задеклароване законодавством; поняття, що означає правовий статус людини стосовно держави, її можливості та домагання у певних сферах суспільного буття; як цінності, що на основі принципу рівності повинні бути захищені без жодної дискримінації; як конститутивна складова соціокультурної цивілізаційної системи, певний стиль цивілізації, базис суспільства та держави, її конституційного ладу. З огляду на це, звісно, можна було би диспутувати про права людини як про оцінювальний індикатор, що поєднує моральні та соціально-правові імперативи як засадничі, основоположні, відправні та невідчужені, які належать кожній людині, а також як особливий критерій (мірило) розвитку людини, а відтак, держави й суспільства.

Дефініцію “права людини” у філософсько-правовому та юридичному дискурсі розглядають із різних позицій. Передусім з’ясовують їх першоджерела (першооснови), тобто чи вони апріорі належать індивідові як представникові біологічного роду, чи є основою соціально-культурних комунікацій, чи, можливо, держава є творцем прав людини?

Права людини постають та існують як доволі складне, багатогранне явище (феномен), що базується на усьому спектрі соціальних чинників, що зумовлюють їхнє існування. Звідси “звучання” (виміри) проблеми прав людини багатоваріантні, глибоко проникають у право, мораль, ідеологію, релігію, філософію тощо. Відтак права людини можуть віднаходити і знаходять вираження і безпосередню підтримку в моралі, ідеології та у психології людей, у їхньому світогляді загалом, у діяль-

ності суспільно-політичних й неполітичних рухів, організацій, у вимогах і особливостях економічного життя нинішнього суспільства, у законодавстві. Зважаючи на це, у філософсько-правовому дискурсі визначальний принцип обґрунтування прав людини із антропологічного підходу формулюється як “людина як людина зобов’язана мати право” [13, с. 31]. Антропологічне тлумачення прав людини завзято обстоюють філософи права. На переконання А. Полякова, “права людини – це єдність легітимних правових положень, що передбачають нормативну поведінку суб’єктів, які діють у власних інтересах, та забезпечені виконанням обов’язків іншими суб’єктами” [13, с. 32].

Представники класичного природного права завше стверджували й тепер дотримуються розуміння прав людини як невід’ємних атрибутів кожного індивідуума, що належать йому від народження, як природні, невідчужувані та священні імперативи. Початки сучасного осмислення природного права пов’язані із буржуазними революціями XVII–XVIII ст. Визначними представниками такого типу праворозуміння є мислителі Просвітництва Ш.–Л. Монтеск’є, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локк, Т. Джефферсон, І. Кант, Дж. Бентам, А. Сміт та інші. Визначення цього права у нормативно-правовому акті зовсім не означає його метаморфози у позитивне право; воно тільки набуває форми позитивного права та отримує надійніші гарантії реалізації.

З позиції юридичного позитивізму (нормативного) права людини тлумачаться як “формально окреслені, юридично гарантовані можливості використовувати соціальні блага, як офіційний критерій можливої поведінки індивіда у державно-організованому суспільстві” [14, с. 368]. Концепт про те, що права людини містяться у сфері абстрактних можливостей індивідуума і є тільки базисом для набуття суб’єктивних прав, лише певними можливостями володіння суб’єктивними правами на основі норм об’єктивного права, що з’являється в індивіда тільки на підставі юридичного факту, визначеного нормою об’єктивного права, обґрунтовував відомий цивіліст Д. Чечот [15, с. 20] та ін.

Соціолого-позитивістське осмислення феномена прав людини характерне для методології дослідницького підходу, згідно із яким права людини тлумачаться як соціально-природні потреби індивіда, його інтереси, що цими потребами зумовлені, існують й здійснюються саме в соціумі, цілком природним модусом. Як зауважує вчений П. Рабінович, “основоположні права людини, є певними можливостями людини, які доконечні для задоволення потреб існування та її розвитку у конкретно-історичних умовах, об’єктивно обумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства та забезпечені обов’язками інших суб’єктів” [16, с.12].

Характерною ознакою сучасності є те, що права людини як доволі багатоаспектне явище, що розвивається в цілісності (єдності), отримали статус інтегрального напрямку правничого дослідження, вагомого для розвитку загальної теорії та окремих галузей права. У них, як у своєрідному, самобутньому соціальному феномені є те, що представляє його основу, без чого вони неспроможні існувати – специфічний “стовбур”. У цьому контексті вчена Л. Глухарева використовує таке формулювання: “феномен прав людини має доволі універсальне ядро та різноманітні соціокультурні форми реалізації”) [17, с. 301], до якого у ході еволюції доєдналися інші “анатомічні” складові, які разом формують систему прав людини й громадянина.

Визначені нами підходи щодо з’ясування сутності дефініції прав людини дають підстави висновувати, що права людини окреслюються і як поняття, і як певна система принципів, що забезпечують, гарантують умови можливості людського буття, норм й традицій, і як мірило свободи та визначальна компонента правового статусу особи тощо. Водночас, права людини тлумачаться і як засади конституційного ладу, і як базис громадянського суспільства та основа сучасної цивілізації. Із врахуванням таких підходів щодо осмислення прав людини та їх інтерпретації права людини можна визначити як дефініцію, що міцно пов’язана зі свободою індивіда та є його основою, поняття, яке також відображає цінність і гідність людини й водночас її вимоги мати певні можливості (суб’єктивні права), які дають змогу зробити життя цієї людини справді гідним. Водночас права людини визначають вертикальні відносини, що формуються між людиною та державою і є

знаряддям обмеження влади. Визначення цих прав у правовому акті забезпечує значно надійніші гарантії їх реалізації.

Висновки. Отже, з урахуванням розглянутих варіантів осмислення прав людини, критичного узагальнення наведених положень і взявши за базис їх провідні ідеї, можемо висновувати, що права людини – це загальна та рівна для всіх норма (міра) можливої поведінки (свободи), доконечна для задоволення основних, необхідних потреб існування, розвитку та самореалізації індивідуума, яка у конкретно-історичних умовах відображається у взаємному визнанні свободи суб'єктами правової комунікації (з іншими особами, державою та суспільством) і не залежить від її офіційного декларування державою (права людини визначаються міжнародними актами), хоча, звісно, потребує державного визнання та гарантування. Враховуючи різні особливості, якими охоплено всі категорії прав, серед них екологічні, соціально-економічні, розуміння поняття прав людини, яке ми пропонуємо, звісно, не є універсальним. Утім, на нашу думку, воно розкриває смисли та призначення прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сабо И. (1981). Идеологическая борьба и права человека / отв. ред. В. Н. Кудрявцев; пер с венгерского Е. Д. Калитенко. Москва: Юридическая литература. 136 с.
2. Селіванов В. (2005). Права і свободи людини: класична доктрина і сучасна концепція (до порівняльної характеристики). *Вісник Академії правових наук України*. № 4 (43). С. 3–15.
3. Общая теория прав человека. (1996) отв. ред. доктор юрид. наук Е. А. Лукашева. Москва: Норма. 520 с.
4. Філософія прав людини. (2012) / за ред. Ш. Гюсепата та Г. Ломанна; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. 2-ге вид. Київ: Ніка-Центр. 320 с.
5. Бремс Е. (2003). Вороги чи союзники? Фемінізм та культурний релятивізм як дисидентські голоси в розмові про права людини. *Права людини: концепції, підходи, реалізація* / пер. з англ. під ред. Б. Зізік. Київ: Ай Бі. С.145–173.
6. Доннеллі Дж. (2003). Культурний релятивізм та універсальні права людини. *Права людини: концепції, підходи, реалізація* / пер. з англ.; під ред. Б. Зізік. Київ: Ай Бі. С.129–144.
7. Джефрі Р. (2006). Злочини проти людства: боротьба за правосуддя в усьому світі / пер. з англ. Г. Є. Краснокутського; наук. ред. М. О. Баймуратов. Одеса: Бахва. 628 с.
8. Юридична енциклопедія: в 6 т. Голова редкол Ю. С. Шемшученко. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 4: Н-П. (2002). 720 с.
9. Барихин А. Б. (2010). Большая юридическая энциклопедия. (Серия “Профессиональные справочники и энциклопедии”). Москва: Книжный мир. 960 с.
10. The New Encyclopedia: Micropaedia (1988). Vol. 6. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Encyclop%C3%A6dia_Britannica (дата звернення: 1.09.2021).
11. Закон України “Про основи національної безпеки й оборони України” / База даних “Законодавство України” ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 1.09 2021).
12. Національна стратегія у сфері прав людини: затверджена Указом Президента України № 501/2015 від 25 серпня 2015 року. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5012015-19364> (дата звернення: 1.09 2021).
13. Поляков А. В. (2004). Антрополого-коммуникативное обоснование прав человека (тезисы доклада). *Права человека: вопросы истории и теории. Материалы межвузовской научно-теоретической конференции 24 апреля 2004 года* / под ред. Д. И. Луковской. СПб.: ЮФСПбГУ. С. 19–28.
14. Теория государства и права. (2011). Часть 1. Теория государства: учебник / под ред. М. Н. Марченко. Москва: Зерцало-М. 516 с.
15. Чечот Д. М. (1968). Субъективное право и формы его защиты. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета. 72 с.

16. Рабінович П. (2015). Основоположні права людини: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження та викладання. *Право України*. № 2. С. 9–23.
17. Глухарева Л. И. (2003). Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). Москва: Юристъ. 304 с.

REFERENCES

1. Sabo Y. (1981). *Ydeolohycheskaia borba y prava cheloveka* [Ideological struggle and human rights] / otv. red. V. N. Kudriavtsev; per s venherskoho E. D. Kalytenko. Moskva: Yurydycheskaia lyteratura, 136 p.
2. Selivanov V. (2005). *Prava i svobody liudyny: klasychna doktryna i suchasna kontseptsiiia (do porivnialnoi kharakterystyky)* [Human rights and freedoms: classical doctrine and modern concept (to comparative characteristics)]. Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, No. 4 (43), P. 3–15.
3. *Obshchaia teoriia prav cheloveka* [General theory of human rights]. (1996). Otvetstvennyi redaktor doktor yurydycheskykh nauk E. A. Lukasheva. Moskva: Norma, 520 p.
4. *Filosofiiia prav liudyny* [Philosophy of human rights]. (2012) / za redaktsii Sh. Gosepata ta G. Lomanna; per. z nim. O. Yudina ta L. Doronichevoi. 2-he vyd. Kyiv: Nika-Tsentr, 320 p.
5. Brems E. (2003). *Vorohy chy soiuznyky?* [Enemies or allies?] Feminizm ta kulturnyi relatyvizm yak dysydentski holosy v rozmovi pro prava liudyny. Prava liudyny: kontseptsii, pidkhody, realizatsiia / per. z anhl.; pid red. B. Zizik. Kyiv: Ai Bi, P. 145–173.
6. Donnelli Dzh. (2003). *Kulturnyi relatyvizm ta universalni prava liudyny* [Cultural relativism and universal human rights]. Prava liudyny: kontseptsii, pidkhody, realizatsiia / per. z anhl. pid red. B. Zizik. Kyiv: Ai Bi, P. 129–144.
7. Dzhefri R. (2006). *Zlochyyny proty liudstva: borotba za pravosuddia v usomu sviti* [Crimes against humanity: the struggle for justice around the world] / per. z anhl. H. Ye. Krasnokutskoho; nauk. red. M. O. Baimuratov. Odesa: Bakhva, 628 p.
8. *Iurydychna entsyklopediia*. (1998). [Legal Encyclopedia]: v 6 t. / holova redkol Yu. S. Shemshuchenko. Kyiv: Ukr. entsykl., T. 4: N–P. (2002), 720 p.
9. Barykhyn A. B. (2010). *Bolshaia yurydycheskaia entsyklopediia* [Large legal encyclopedia]. (Seriia “Professionalnye spravochnyky y entsyklopedyy”). Moskva: Knyzhnyi myr, 960 p.
10. *The New Encyclopedia: Micropaedia* [The New Encyclopedia: Micropaedia]. (1988). Vol. 6. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Encyclop%C3%A6dia_Britannica (data zvernennia: 1.09 2021).
11. *Zakon Ukrainy “Pro osnovy natsionalnoi bezpeky y oborony Ukrainy”* [Law of Ukraine “On the Fundamentals of National Security and Defense of Ukraine”]. Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (data zvernennia: 1.09 2021).
12. *Natsionalna stratehiia u sferi prav liudyny* [National strategy in the field of human rights]: zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 25 serpnia 2015 roku. No. 501/2015. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5012015-19364> (data zvernennia: 1.09 2021).
13. Poliakov A. V. (2004). *Antropoloho-kommunikativnoe obosnovanye prav cheloveka* [Anthropological and communicative substantiation of human rights] (tezysy doklada). Prava cheloveka: voprosy ystoriy y teoryy. Materyaly mezhvuzovskoi nauchno-teoretycheskoi konferentsyy 24 apreliia 2004 hoda / pod red. D. Y. Lukovskoi. SPb.: IuFSPbHU, P. 19–28.
14. *Teoriia hosudarstva y prava* [Theory of state and law] (2011). Chast 1. Teoriia hosudarstva: Uchebnyk. pod red. M. N. Marchenko. Moskva: Zertsalo-M, 516 p.
15. Chechot D. M. (1968). *Subektivnoe pravo y formy eho zashchyty* [Subjective law and forms of its protection]. L.: Yzd-vo Lenynhradskoho unyversyteta, 72 p.
16. Rabinovych P. (2015). *Osnovopolozhni prava liudyny: termino-poniattievyi instrumentarii doslidzhennia ta vykladannia* [Fundamental human rights: term and conceptual tools for research and teaching]. Pravo Ukrainy, No. 2, P. 9–23.
17. Hlukhareva L. Y. (2003). *Prava cheloveka v sovremennom myre* [Human rights in the modern world] (sotsyalno-fylosofskie osnovy y hosudarstvenno-pravovoe rehulyrovanye). Moskva: Yuryst, 304 p.

Дата надходження: 03.08.2021 р.

Khrystyna Didukh

Stepan Gzhytskyi Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies,
Ph. D.

MODERN THEORETICAL AND LEGAL APPROACHES TO UNDERSTANDING HUMAN RIGHTS

The article identifies two main approaches to clarifying the essence of the definition of rights, namely: that human rights are defined as a concept and as a system of principles that provide, guarantee the conditions of human existence, norms and traditions, and as a measure of freedom and determination. component of the legal status of the person; human rights are interpreted both as the foundations of the constitutional order and as the basis of civil society and the foundation of modern civilization. Given these approaches, it is determined that human rights are strongly linked to the freedom of the individual and are its basis, a concept that reflects the value and dignity of man and at the same time his requirements to have certain opportunities (subjective rights) to make this person's life truly worthy. Human rights also define the vertical relations that are formed between man and the state and are an instrument of limiting power. The definition of these rights in the legal act creates much more reliable guarantees for their implementation.

It is concluded that human rights are a common and equal for all norm (measure) of possible behavior (freedom), which is final to meet the basic, necessary needs of existence, development and self-realization of the individual, which in specific historical conditions is reflected in mutual recognition of freedom objects of legal communication (with other persons, the state and society) and does not depend on its official declaration by the state (human rights are determined by international acts), although of course it needs state recognition and guarantee. Given the various existing features that cover all categories of rights, including environmental, socio-economic, our proposed understanding of human rights is certainly not universal, however, in our opinion, it reveals the meaning and purpose of human rights.

Key words: human and civil rights; personal human rights; classification of human rights; human freedom; human dignity; legal value; state; civil society.